

Dejan Süč

Življenjska zgodba murskosoboškega tiskarja Márka Grünbauma

1. Uvod

Ime Márka Grünbauma se v prekmurški zgodovini omenja predvsem kot ime ustanovitelja prve tiskarne v Murski Soboti. Márk Grünbaum je namreč v obdobju razcveta tiskarske dejavnosti, katere posledica sta bili tudi tiskarni Ernőja Balkányija v Dolnji Lendavi ter tiskarna Béle Wellischa v Monoštru, ključno vplival na tok zgodovine pisane besede, saj je knjige in ostale tiskovine, do tedaj rezervirane za meščanstvo in aristokracijo, približal tudi splošnemu prebivalstvu.

Ravno zaradi tega si Márk Grünbaum zasluži mesto med najpomembnejšimi osebami iz kulturnega življenja Prekmurja. Pričujoči članek predstavlja njegovo življenjsko zgodbo ter zgodbo njegovega sorodstva.

2. Márk Grünbaum

Márk ali Markus Grünbaum je bil rojen 6. oktobra 1852 v Nagykanizsi staršema Martinu Grünbaumu ter Fani Steiner. Družina Grünbaum je bila revna judovska družina, ki jo je pot konec

osemnajstega stoletja popeljala iz Csabrendeka proti Kapolcsu in od tam do Nagykanizse. Nagykanizsa je bila sredi devetnajstega stoletja pomembno regionalno središče, ki je slovelo po svojih sejmi in je bila ravno zato privlačna za judovske trgovce in kramarje.

O mladosti Márka Grünbauma ni veliko podatkov. Kar gotovo vemo je, da je bil vsaj od 5. marca 1878 že v Murski Soboti, tedaj se je namreč poročil z Marie Hirschel, hčerko murskosoboškega trgovca Alberta Hirschla.

Ob poroki leta 1878 je bil že naveden kot izučen tiskar, kljub temu pa se je leta 1879 kot uradnik zaposlil na murskosoboškem okrajnem glavarstvu. Tiskarska izobrazba in zanimanje za dejavnost sta ključno pripomogli k temu, da je že kot zaposlen v prostem času na stiskalnici izdeloval kopije. Leta 1883 je bil med pobudniki časopisa Murska Sobota in okolica (madž. Muraszombat és Vidéke). Leta 1890 je postal tudi urednik časopisa, skozi celotno obdobje pa je z novimi tiskarskimi stroji posodabljal svojo tiskarno. Sčasoma se je ob tiskarstvu pričel ukvarjati tudi z založništvom. Márk Grünbaum je bil spoštovan in cenjen član murskosoboške družbe. Bil je ustanovitelj in prvi predsednik Samoizobraževalnega društva mladih obrtnikov, pri Židovskem ženskem društvu je bil zapisnikar skupščin in opravljal druge zadeve, ki so bile povezane s pisanjem. Bil je tudi blagajnik židovske občine in navdušen član pevskega društva.

Ob profesionalnem življenju se je povečevala tudi družina Márka Grünbauma. Nedolgo po poroki, 8. januarja 1879, se jima je z ženo Marie v Murski Soboti rodila hčera Franziska, 15. juni-

Trauungs =														Protokoll.													
Des Bräutigams										Der		Braut				Datum der Trauung		Ort, wo die Trauung erfolgt		Name des Trauungs-Vorstandes							
Nr.	Name und Wohnort des Vaters		Name und Wohnort der Mutter		Alter		Stand		Name und Wohnort des Vaters	Name und Wohnort der Mutter		Alter		Stand		Monat	Tag	Jahr	Ort, wo die Trauung erfolgt	Name des Trauungs-Vorstandes							
	Vater	Mutter	Vater	Mutter	Vater	Mutter	Vater	Mutter		Vater	Mutter	Vater	Mutter	Vater	Mutter												
110	Markus Grünbaum	Maria Grünbaum	Grünbaum	26	br.	Marie Hirschel	Albert Hirschel	Blonitz	20	br.	Marz	5	1878	Blonitz	115	Moses Hirschel											

Zaznamek o poroki Márka Grünbauma in Marie Hirschel
(Vir: Poročna matična knjiga murskosoboške izraelitske skupnosti, 1878, zapis številka 110.)

559	Franziska Grünbaum	1879	8	april	m	fr	Markus Grünbaum	Mari Hirschel	Blonitz	2. Junij					26 Januar	57	
-----	--------------------	------	---	-------	---	----	-----------------	---------------	---------	----------	--	--	--	--	-----------	----	--

Vpis datuma rojstva Grünbaumove hčerke Franziske
(Vir: Rojstna matična knjiga murskosoboške izraelitske skupnosti, 1879, zapis številka 559.)

591	Ignatz Grünbaum	1880	15	avgust	m	fr	Markus Grünbaum	Mari Hirschel	Blonitz	22. Sept.					26. Sept.		
-----	-----------------	------	----	--------	---	----	-----------------	---------------	---------	-----------	--	--	--	--	-----------	--	--

Vpis datuma rojstva Grünbaumovega sina Ignácza
(Vir: Rojstna matična knjiga murskosoboške izraelitske skupnosti, 1880, zapis številka 591.)

627	Friderika Grünbaum	1881	16	avgust	m	fr	Markus Grünbaum	Mari Hirschel	Blonitz	22. Sept.					31. Decembar	61	
-----	--------------------	------	----	--------	---	----	-----------------	---------------	---------	-----------	--	--	--	--	--------------	----	--

Vpis datuma rojstva Grünbaumovega sina Friderika
(Vir: Rojstna matična knjiga murskosoboške izraelitske skupnosti, 1881, zapis številka 627.)

ja 1880 sin Ignác ter 16. novembra 1881 hčerka Friderika Grünbaum.

Leta 1894 je Márk Grünbaum na podlagi dovoljenja notranjega ministrstva št. 33.545 spremenil svoj priimek in priimek svoje družine na »Gondos«. Po nasvetu prijatelja se je leta 1897 preselil v Nagykanizso, kjer pa se mu zadeve niso finančno izšle in že maja 1898 so se njegove stvari znašle na dražbi. Novo priložnost je po-

sin Ignác, rojen leta 1880 v Murski Soboti, ki je bil član večine pomembnejših tiskarskih združenj na Madžarskem. Oktobra 1921 se je Ignác s svojo ženo Paulo ter hčerko Emilio z ladjo S.S. Kroonland iz Antwerpna odpravil v Združene države Amerike.

Le dve leti kasneje je družini sina sledila tudi vdova Márka Gondosa, Marie Hirschel, z ladjo S.S. George Washington, ki je izplula iz pristanišča

981	1914 junius 8	1914 junius 8 dec ora	Gondos Márk betűrendő Budapest II. Podmaniczky u 39.	vir	61 évi	Hirschel Mária	néhai Grünbaum Mórton néhai Steiner Fanni	—	amer- or- bainz.
982									

Zapis o smrti Márka Grünbauma
(Vir: Smrtna matična knjiga Budimpešta, 6. okrožje, 1914, zapis številka 982.)

25	GONDOS	✓	IGNAC	40	✓	M	M	printer	yes	Hungarian	yes	Hungarian	Hungary	Budapest	Longwood	Budapest	NY	Brooklyn
26	GONDOS	✓	IGNAC	40	✓	F	M	printer	yes	Hungarian	yes	Hungarian	Hungary	Budapest	do		NY	Brooklyn
27	UNDER 16	✓	GONDOS	14	✓	F	S	scholar	yes	Hungarian	yes	Hungarian	Hungary	Budapest	do		NY	Brooklyn

Zaznamek o priselitvi sina Ignáca z družino v Združene države Amerike
(Vir: New York Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892–1894, Roll 3037, vol. 6920–6921, 16 Oct 1921–17 Oct 1921 > slika 667 od 898)

iskal v Budimpešti, kjer je do smrti opravljal delo v tiskarstvu.

Márk Gondos oz. Grünbaum je umrl 8. junija 1914 v Budimpešti. Nazadnje je živel v 6. okrožju na ulici Podmaniczky številka 39. Prijavitelj njegove smrti je bil sin Ignác Gondos. Tiskarsko dejavnost v družini je nadaljeval že omenjeni

v Bremnu. 15. avgusta 1923 je vstopila na Ellis Island pri starosti 65 let. Kot največja zanimivost pri tej poti se pojavlja ime v stolpcu, kjer so potniki navedli ime najbližjega sorodnika, živečega v mestu, od koder potnik prihaja. Maria Gondos je navedla ime žene Mikse Gondosa, ki je živela v Óbudi, na Lajos ulici 73.

No. in list.	HEAD-TAX STATUS. (This column for use of Government officials only.)	NAME IN FULL.		Age.	Sex.	Married or single.	Calling or occupation.	Able to—			Nationality. (Country of which citizen or subject.)	†Race or people.	*Last permanent residence.		The name and complete address of nearest relative or friend in country whence alien came.	Final destination. (If bonded before permanent residence.)	
		Family name.	Given name.	Yrs. Mos.				Read.	Write.	Country.			City or town.	State.		City or town.	
1		LOWENTHAL	HERMANN	61	M	M	TEACHER	Y	GERMAN	YES	AUSTRIA	HEBREW	AUSTRIA	BADEN	DAUGHTER: BRONISLAWA PINK WIEN, obere AMTSHAUSGASSE 10	NY	NEW YORK
2		LOWENTHAL	ANNA	58	F	M	H-WIFE	Y	DO	YES	DO	DO	DO	DO	DAUGHTER: AS ABOVE	DO	DO
3		LOWENTHAL	HELENA	27	F	M	H-WIFE	Y	DO	YES	DO	DO	DO	DO	SISTER 1/2: AS ABOVE	DO	DO
4		LOWENTHAL	DORA	32	F	M	H-WIFE	Y	DO	YES	DO	DO	DO	DO	SISTER 1/2: AS ABOVE	DO	DO
5	UNDER 18	LOWENTHAL	CARL	6	M	S	NONE	NO	NO	NO	DO	DO	DO	DO	AUNT: AS ABOVE	DO	DO
6	UNDER 18	LOWENTHAL	IRMA	3	F	S	NONE	NO	NO	NO	DO	DO	DO	DO	AUNT: AS ABOVE	DO	DO
7		GONDOS	MARIA	65	F	W	PRIVATE	YES	GERMAN	YES	HUNGARY	GERMAN	HUNGARY	BUDAPEST	SISTER 1/2 GONDOS MIKSA OBUDA, LAJOS u 73 HUNGARY	NY	BROOKLYN

Zaznamek o priselitvi Marie Hirschel v Združene države Amerike
(Vir: Vir: New York Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892–1924, Roll 3356, vol. 7676–7678, 23 Aug 1923–26 Aug 1923 > slika 411 od 1094.)

3. Miksa Gondos

Ime Mikse Gondosa je v zgodovini tiskarstva na Madžarskem prav gotovo eno najbolj znanih. Rojen je bil kot Miksa Grünbaum 8. februarja 1840 v kraju Kapolcs. Po zaključku srednje šole se je dodatno izobraževal v Parizu, na šoli za učitelje Alliance Israélite Universelle in nadaljeval na šoli za jezike École nationale des langues orientales vivantes. V času bivanja v Parizu je med drugim jezike učil tudi otroke pravosodnega ministra Adolpha Crémieuxa. Iz Francije se je preselil v Maroko, kjer je opravljal delo pomožnega učitelja, 1869 pa se je vrnil v Budimpešto. Od leta 1877 je poučeval francoščino v Budimpešti.

Že v mladosti se je ukvarjal z vprašanjem stenografije oz. hitrega pisanja. Aktivno se je posvečal zlasti Gabelsbergerjevemu načinu stenografije in prevodu njegovega modela v razne jezike. Leta 1896 je v Murski Soboti izšlo njegovo delo »Sténographie turque d'après le système universel de Gabelsberger appliqué à la langue turque«, v katerem je model Gabelsbergerjeve pisave apliciral v turškem jeziku.

Miksa Gondos je umrl leta 1920 v Budimpešti in nesporno je bil on tisti, ki je za tiskarstvo in s tiskarstvom povezane dejavnosti navdušil svojega brata Márka Grünbauma oz. Gondosa.

1920. jan. 23.	1920. jan. 22.	Gondos Miksa nyugalmaszott kism. talnok Budapest Lajos u. 40.	†. kub. 80	Stenberg Terexia	nehai Grünbaum Mayer nehai ismeret len	agga
61.	d. u. 11. okt.					

Zapis o smrti Mikse Gondosa
(Vir: Smrtna matična knjiga Budimpešta, 3. okrožje, 1920, zapis številka 61.)